

Öröklődő tündérmesék – A családi mitológia jelenléte Szabó Magda és Jablonczay Lenke meséjében

Az, hogy Szabó Magda írói munkásságára hatással voltak édesanyja kitalált történetei, eddig is sejtető volt – az író nő több regényében is utalt rá, hogy Jablonczay Lenke nélkül egyik meseregénye sem készült volna el. E kijelentés nyomán egy érdekes kérdés fogalmazódik meg bennünk: vajon mennyiben támaszkodott az író nő az édesanyja által megalkotott „családi mitológiára” egyes műveinek megalkotásakor?

Bevezetés

„Abban a meggyőződésben éltem, hogy két ember nem lehetett egymáshoz közelebb, mint mi voltunk ketten, s megsemmisülve álltam a kórházi ágy mellett, mikor meghal-lottam nyolcvankét éves ajkáról utolsó kivehető mondatát. [...] »Annyi titkom van« – mondta az anyám. Azt hittem, minden gondolatát ismertem, egész élete útját, szerelmeit, gátlásait, terveit, kudarcát, eredményeit. Csak álltam, és néztem őt, és nem volt erőm már kétségbeesni sem. Lehetséges, hogy nem tudtam róla semmit? Mik lehetnek egy tündér titkai?» (Szabó, 2016. 23.).

Amint arra a fenti idézet is utal, Szabó Magda önéletrajzi regényeiben gyakran valódi identitását elrejtő, titkos életet élő tündéreként hivatkozott édesanyjára, Jablonczay Lenkére: nélküle „nincs *Tündér Lala*, se *Sziget-kék* vagy *Bárány Boldizsár*” (Szabó, 2002. 12.). Ám nemcsak tündéreként, fantasztikus történetek szerzőjeként, hanem íróként is megemlékezett róla, aki rendszeresen tündérekről, manókról és mindenféle más, csodás szerzetről mesélt neki lefekvés előtt (Szabó, 2002. 90.), e történetek pedig nagyban inspirálták Szabó Magda későbbi meseregényeit. „Meséinek gyökereit a szülői házban kell keresnünk. [...] Többször utal rá, hogy édesanyja, Jablonczay Lenke is »tündökletes képzelettel írt« meséket” – írja Jablonczay Tímea a Szabó Magda születésének századik évfordulója alkalmából megrendezett emlékkiállítás apropójából (Jablonczay, 2017. 439.). Arról a kérdésről azonban, hogy az író nő milyen konkrét esetekben támaszkodott édesanyja mesevilágára, milyen elemeket és motívumokat emelt át történeteiből, még nem született részletesebb elemzés. Tanulmányomban arra igyekszem választ találni, hogy tündérmeséjének megalkotásakor vajon mennyiben inspirálhatta az író nő az édesanyja által teremtett „családi mitológia”.

Jablonczay Lenke munkásságát illetően annyit bizonyosan tudunk, hogy publikáló író volt. A *boldogság gyűrűje* című meséjét 1925-ben a debreceni *Egyetértés* című politikai napilapban közölték, folytatásokban. A történet Szabó Elekné Jablonczay L. néven jelent meg, a szerzőt azonban irodalomtudományi körökben a legtöbb esetben leánykori nevé-

emlegetik, így – mivel az azonos vezetéknevek egyébként is félrevezethetik az olvasót – a továbbiakban én is következetesen maradok a Jablonczay Lenke elnevezésnél.

A boldogság gyűrűje című elbeszélés három bátor tündérről szól, akik elhatározzák, hogy visszaszerzik a becses ékszert a rettegett zöld manóktól, akik éjszaka lopták el azt a tündérr királynő palotájából. A tündérek megpróbáltatásokkal teli utazásuk során ellenségeket és barátokat szereznek, míg végül sikerrel teljesítik küldetésüket, hazaviszik a jószágos tündérr királynőnek a boldogság gyűrűjét, ezzel megmentve az egész világot a pusztulástól: „Azért mert akié ez a bűvös gyűrű, azé a hatalom az egész világon” (Szabó, 1925a. 6.).

E történet ürügyén – amely a *Für Elise* című, önéletrajzi ihletésű regényben is felbukkan (Szabó, 2002. 12.) – szinte hívogatóan merül fel a kérdés: vajon vannak-e a történetben olyan motívumok vagy cselekménytörödékek, amelyek egyértelműen visszaköszönnek Szabó Magda más műveiben is? A kérdés megválaszolása érdekében összehasonlítottam *A boldogság gyűrűje*, valamint a *Tündér Lala* szövegét. A választásom azért esett erre a két műre, mivel mindkettő tündérmese – a műfaji egyezés miatt célszerűnek tűnt tehát e két történetet összevetni. Ugyanakkor – bizonyos pontokon – az író egy másik meseregényére, a *Sziget-kékre* is utalni fogok.

A boldogság gyűrűje és a Tündér Lala összehasonlítása

Jablonczay Lenke meséjének megjelenése (1925) és a *Tündér Lala* (1965) első kiadása között kerekén negyven év telt el. A két mű összehasonlítását két fő szempont, a világepítés (*world building*) és a történet, pontosabban a cselekmény hasonlóságai alapján kíséreltem meg.

A világepítés (world building) hasonlóságai

Az elmúlt néhány évtizedben jelentős mértékben megszorodtak a történetek létrehozásához és befogadásához kapcsolódó stilisztikai, narratológiai és kognitív poétikai kutatások. Bár ezek változatos analitikai megközelítéseket és terminológiát alkalmaznak, egészségesnek mondhatók abban a tekintetben, hogy a nyelv világepítő funkciójára és lehetőségeire koncentrálnak (*world building*). E felfogás szerint a nyelvhasználók minden

Marie-Laure Ryan az irodalmi narratíva világepítő természetéről szóló tanulmányában arról ír, hogy egy szöveg világának elképzelése feltételezi, hogy az olvasó – a szöveges „útmutatót” követve – képzeletben nyelvtől független objektumok halmozát konstruálja meg (Gavins és Lahey, 2016. 1–2.). A szöveg vázlatot ad a képzelet számára, amely lehetővé teszi az olvasóknak, hogy képet alkothassanak az adott történet világáról, atmoszférájáról, törvényszerűségeiről, kultúrájáról, földrajzáról és szükség esetén annak egyéb meghatározó tulajdonságairól. A magyarul világepítésként vagy világteremtésként (Varga, 2017. 63.) emlegetett fogalom leggyakrabban olyan elbeszélések esetén kerül szóba, amelyek valamiben annak ellentéte térnek el a hétköznapi tapasztalattól, hogy ez képezi a központi mátrixpontot minden világalapú keretrendszer és elmélet számára.

történetet egyfajta mentális reprezentáció, a felépített „szövegvilág” révén értelmeznek, amely nagymértékben függ a szövegnyelvtől és a történet kontextusától. Marie-Laure Ryan az irodalmi narratíva világépítő természetéről szóló tanulmányában arról ír, hogy egy szöveg világának elképzelése feltételezi, hogy az olvasó – a szöveges „útmutatót” követve – képzeletben nyelvtől független objektumok halmazát konstruálja meg (Gavins és Lahey, 2016. 1–2.). A szöveg vázlatot ad a képzelet számára, amely lehetővé teszi az olvasóknak, hogy képet alkothassanak az adott történet világról, atmoszférájáról, törvényszerűségeiről, kultúrájáról, földrajzáról és szükség esetén annak egyéb meghatározó tulajdonságairól. A magyarul *világépítésként* vagy *világteremtésként* (Varga, 2017. 63.) emlegetett fogalom leggyakrabban olyan elbeszélések esetén kerül szóba, amelyek valamiben annak ellenére térnek el a hétköznapi tapasztalattól, hogy ez képezi a központi mátrixpontot minden világalapú keretrendszer és elmélet számára. A lehetséges világok elméletében ezt a hétköznapi tapasztalati világot „valós világnak” nevezzük – ez az a világ, amelyből az összes többi elképzelt lehetőség és alternatíva létrejön, és amelyhez viszonyítva értékeli ezeket (Gavins és Lahey, 2016. 2.). Az úgynevezett „valós világtól” való eltérés lehet időbeli (pl. történelmi regények esetén), vagy fakadhat elsősorban műfaji okokból is. Egy science fiction vagy egy fantasy regény esetén például nagy szerep jut a kitalált világ bemutatásának – ilyen esetekben az olvasók el is várják a komplex világépítést, amely nélkül a történet érthetlenné vagy logikátlaná válna. Gondolhatunk itt például J. K. Rowling *Harry Potter* című könyvsorozatára, melynek első kötete 1997-ben jelent meg (magyarul pedig először 1999-ben, az Animus Kiadó gondozásában, Tóth Tamás Boldizsár fordításában). Mivel a hétkötetes sorozat cselekményének fő helyszíne egy varázslóiskola, a legalapvetőbbnek gondolt fizikai törvények is kérdésessé válnak a műben (például mikor a szereplők seprűn repülnek vagy teleportálnak); ráadásul mivel a történet szerint a varázslóvilág elkülönülve él a varázstalan világtól, az írónak egy kitalált társadalom szokásait és szabályrendszerét is fel kellett vázolnia.

Mivel a tündérmesék esetében a valós emberi tapasztalat igen kevés kapaszkodót nyújt, a szerzőknek ebben az esetben is hathatós segítséget kell adniuk az olvasó számára a szövegvilág értelmezéséhez. Jablonczay Lenke és Szabó Magda tündérvilágának összehasonlítása kapcsán az egyik legérdekesebb kérdés, hogy a két szerző mit tartott fontosnak a narratív világépítés során. Az alábbiakban a két műre vonatkozó világépítési eszközöket kívánom sorra venni és elemezni, valamint összevetni a hasonlóságokat és különbözőségeket.

Térhasználat

A tér ábrázolásának tekintetében elsősorban a világok földrajzi jellegzetességeire érdemes figyelmet fordítani. Jelen művek esetében azonban a térhasználat egy jellegzetes formája, a miniatürizált világábrázolás is megjelenik, így a földrajzi leírásokon túl az élőlények és tárgyak egymáshoz viszonyított méretét is szükségszerű a térhasználat részeként elemezni.

Földrajzi leírás

A geográfiai leírásokból megtudjuk, hogy Tündérország mindkét történetben hegyekkel körülfalazott, zárt teret alkot. A természeti képződmények által körbekerített tündérvilág határainak leírása elsősorban terjedelemben tér el, ami a műfaji sajátosságokból adódik. Míg a *Tündér Lala* egy nagyobb lélegzetű „mesefolyam-regény”, amely semmiképp sem olvasható el egy szuszra, addig *A boldogság gyűrűje* „egyestés” mese, ha úgy tesszük, egyfajta „esti mese”, amely rövideje miatt nem hagyja sokáig feszültségben az olvasót. Így tehát míg Jablonczay Lenke meséjében a határok leírása csupán a lényegre

törő tényekre szorítkozik – „Tündérország köröskörül égig érő hegyekkel van határolva” (Szabó, 1925b. 5.) –, addig Szabó Magda regényében lehetővé válik a fiktív világ részletesebb bemutatása, ideértve a karakterek, a történet és a helyszínek alaposabb kidolgozását: „Országunkat hegyek veszik körül, a csúcsok égig érnek. Mint valami sátor rúdjai, tartják felettünk a mennyboltoz az ormok, hegyük violaszín, zöld és narancspiros” (Szabó, 2017. 23.). A leírásokból láthatjuk tehát, hogy mindkét történetben létezik egy határ, amely a *bent* és a *kint* dialektikáját hordozza magában. Jablonczay Lenke számára a „bent” bensőségeséget és biztonságot jelent, a „kint” azonban veszélyt és ismeretlent. Az ő történetében ugyanis Tündérországon túl veszedelmes, új birodalmak nyílnak: elsőként az óriás sáskák országa, kiknek lakói „veszedelmes, harapós, falánk nép” (Szabó, 1925b. 5.). Sáskaországot a krokodilusok birodalma követi, majd végül a gonosz, zöld manók országa. Ezzel szemben Szabó Magda tündéruniverzumában csupán két világ – a tündérek és az emberek világának – szembenállása rajzolódik ki. Az emberek földjét ugyanakkor nem veszedelmes helyként írja le: a Tündérország szomszédságában álló területet például szép és nyugalmas övezetként ábrázolja, ahol „a szirtek nem kopárok, a sziklás talaj teli cserjével, füge nő, leander, citrom a parton, s csak úgy illatozik a vadmirtusz meg az olajfa” (Szabó, 2017. 29.). S bár a tündérek az emberek világában nem mutatkozhatnak valós alakjukban, a Tündérország határain kívül eső világ mégsem tűnik oly veszedelmesnek, mint Jablonczay Lenke meséjében. A *Tündér Lalá*ban a „kint” és a „bent”, a „valós világ” és a „másvilág” ellentéte jelenik meg. Ahogy Gaston Bachelard *A tér poétikája* című művében fogalmazott: a „bent” és a „kint” dialektikája tompán ismétli az evilági és a túlvilági (vagy esetünkben inkább *másvilági*) geometriai ellentétet (Bachelard, 2011. 186.). Szabó Magdánál tehát a „bent” és a „kint” inkább a „valós” és „természetfeletti” szembenállása, míg *A boldogság gyűrűjében* az „ismert” és az „ismeretlen”, a „biztonságos” és a „veszélyes” ellentétpárjának kontrasztja figyelhető meg.

Szorosan ugyan nem kapcsolódik a térhasználathoz, ugyanakkor mindenképp érdemes megemlíteni azt is, hogy Tündérország határain barangolva az átjáró motívuma ugyanúgy megjelenik. Mindkét műben áll egy kapu, amely elválasztja a külvilágtól Tündérországot (vagy Jablonczay esetében annak egy szegletét, a kapu itt ugyanis nem Tündérország határán, hanem a tündérpalotát körülkerítő területen áll; a tündérek ténylegesen akkor hagyják el Tündérországot, amikor átrepülnek az országot határoló hegyvonulat fölött), és ezt az átjárót mindkét esetben kapuőrök felügyelik. Mindez egyfelől tovább erősíti a már tárgyalt „kint és bent” dialektikáját, másrésztől rámutat a két történet különbözőségére: míg Jablonczay Lenke meséjében az ajtó az ábrándozó birodalmának megóvását segíti, addig Szabó Magda meseregényében a világegyetem új szeglete tárul fel az ajtó kinyílásával. Hogy ismét Bachelard-t idézzük: „Az ajtó önmagában is félig nyitott világegyetem.” (Bachelard, 2011. 193.)

Miniaturizált világ

További fontos hasonlóság a két világ térbeli ábrázolása tekintetében, hogy a tündérek világa mindkét esetben egyfajta miniaturizált valóság, azaz hétköznapi tapasztalatainkhoz képest a lények és a tárgyak lekicsinyített formában jelennek meg. Ez az ábrázolás egyébként a tündérmesék egyik műfaji sajátossága is. *A boldogság gyűrűjében* akkor szerzünk bizonyosságot a tündérek apró termetéről, amikor az író a sáskák világáról ír: „A sáskakirály nagy csattanással összezsugorodva kapunagyságú száját.” (Szabó, 1925b. 5.) A leírásból egyértelművé válik, hogy a tündérek nem lehetnek nagyobbak egy sáskánál, hiszen a sáskakirály kitért szája a tündérek szemszögéből kapunagyságúnak látszik. *A Tündér Lalá*ban is a cselekmény közben körvonalazódnak az olvasó számára a méretbeli különbségek: „A királyfi belépett, láthatólag még arra sem akart időt pazarolni, hogy

visszaváltozzék tündérré, egy kicsit meg kellett hajtania a fejét, mert tízéves emberkisfiú formájában is magasabb volt a többiekénél.” (Szabó, 2017. 26.)

Államforma

A világepítés másik fontos eszköze a művekben megjelenített világok államformájának meghatározása. Nyilvánvaló hasonlóság, hogy a tündérek mindkét műben valamilyen birodalmi berendezkedésben élnek, ahol az uralkodó irányít (ez mindkét esetben a tündérkirálynő). Azonban míg a Jablonczay-féle történetben a királynő egyedül uralkodik, csak udvartartásának tagjai veszik körül, addig Szabó Magda művében a tündérkirálynőt államtanácsstagok segítik az ország igazgatásában, egyfajta alkotmányos monarchiához hasonló kormányzási formát teremtve.

Biodiverzitás (avagy a világot benépesítő fajok sokszínűsége)

Egy világ megteremtésekor az azt benépesítő élőlények, fajok, etnikumok is fontos szerephez jutnak. Hasonlóság a két történet között, hogy a tündérek kivül számos más mitikus lény népesíti be a műbeli világot (pl. manók, törpék, egyszarvúak stb.). Ám míg *A boldogság gyűrűjében* a tündérek kivül egyes lények ártó szándékúak (például a sáskák, a krokodilusok és a zöld manók), addig a *Tündér Lalában* az ártó szándék nem Tündérország határain kivül keresendő, hanem éppen annak a szívében, a gonosz varázsló, Aterpater személyében. És ha már Jablonczay művét illetően a sáskákról és a krokodilokról is szót ejtettünk, mindenképp említést kell tennünk arról is, hogy az emberi értelemmel bíró állatok mindkét világban komoly szerephez jutnak a cselekmény alakításakor. *A boldogság gyűrűjében* például a madarak a tündérek legnagyobb szövetségesei, Szabó Magda történetében pedig egészen sokfajta állat feltűnik: gondolhatunk például a királynő államtanácsának egyik tagjára, a gyíkkirály Citóra vagy Hubára, a Csill patikájában feltűnő szúnyogra (Szabó, 2017. 218.).

Érdekes világepítői elem ugyanakkor, hogy az elemzett művekben nemcsak a mesebeli lények és állatok rendelkeznek értelemmel, hanem egészen szokatlan dolgok is: „A világ egyszerű volt, boldogító, biztonságos. Egységes is. Nemcsak az emberek meg az állatok, de a tárgyak is éltek benne, és éltek, konkrét, hús-vér személyként mind a mesebeli lények, sőt olyanok is, akik semmiféle mesében nem fordultak elő, saját családi mitológiánk szüleményei. [...] ha belebotlottam valamibe, ha megütöttem magam a székben, vagy hasra estem a padlón, mikor leporoltak, talpra állítottak, szegény székében vagy szegény padlón is ugyanúgy sajnálkoztak a szüleim, mint az én zúzott térdemen vagy homlokomon” – írja Szabó Magda az *Ókútban* (Szabó, 2016. 44.). Ilyen különös, értelemmel felruházott létezők például azok a tárgyak és természeti képződmények, amelyeket családi mitológiájának részeként emleget az író: „Ha kiértetek az erdőmből, egy feketevizű tavon kell átrepülnetek. A tó felett nagy széllal kell megbirkóznatok, mert ott szoktak tornászni naphosszat a szelek. De ott nem lesz bántódásotok, mert a szelek jószívű, kedves cimborák” (Szabó, 1925b. 5.) – olvasható *A boldogság gyűrűjében*. És valóban: a szelek mint élő, értelemmel bíró lények majdnem olyan rendhagyó jelenségek, mint például a *Tündér Lala* beszélő sziklaja: „[Lala] minden sziklarepedésbe benyúlt, hátha lecsúszott valahova [a jogar], mégse találta. – Elvitte a kislány – mondta a szikla, mikor rájött, hogy tündér ugrál a hátán, kisfiú képében [...]” (Szabó, 2017. 114.) Szabó Magda regényében azonban nemcsak a természet él, hanem a tárgyak is, s mint arra az *Ókút* idézett soraiban utalt, ez a „családi mitológiából” ered: „[Lala] sokáig suttozott a párnának, aztán elköszönt tőle is; a vánkos apró neszekkel sírdogált Irisz feje alatt, annyira elbúsult attól, amit hallott [...]” (Szabó, 2017. 263.) Itt a teljesség kedvéért említést kell tennünk az író másik meseregényéről, a *Sziget-kékről* is, melynek története

során az értelemmel bíró tárgyak és jelenségek köre rendkívül tág halmazt alkot, a már említetteknel is több fajta szereplővel gazdagítva a világot. Ilyen egyedi lények például az emberi tulajdonságokkal bíró növények: „A tűzliliom sóhajtott, aki még mindig ott lógott kettétört derekával, s akit a nap izgalmi között Gabriel elfelejtett levágni. Valentin óvatosan belépett az ágyásba és leguggolt. Az esti fényben jól látta a tűzliliom arcát, a szép piros kis arc csupa könny volt.” (Szabó, 2016. 50.)

A tudomány és varázslat együttélése

A világepítés szempontjából további összecsengő motívum a két műben a tudomány hathatós jelenléte. Jablonczay és Szabó művében a tündérek varázslata többnyire a tudomány eszközrendszerén keresztül nyilvánul meg, elszakadva ezzel a Petőfi-féle tündérvilágtól (Seres, 1966. 9(1), 378–380.). *A boldogság gyűrűjében* „láthatatlanító varázsolajjal” kenik be magukat a szereplők a szorult helyzetben, míg a *Tündér Lalában* egy *nonvideor* nevű pasztilla bevitelével lehet láthatatlanná válni. Ez utóbbi mű esetén egyébként a tündérek tudomány iránti hódolata még hangsúlyosabb szerephez jut: Tündérország lakói rádiót és televíziót használnak, repülő futárösvényen haladnak és tudós patikustündérekkel készítetik el varázsszereiket. Itt érdemes kiemelni, hogy Szabó Magda tündérvilágában az emberi találmányok (pl. a rádió, televízió, termofor, aszpirin gyógyszer, röntgenkészülék stb.) rejtett módon a mű mondanivalóját és tanulságát is felfedik: az emberek és a tündérek világa – bár látszólag különbözik egymástól – voltaképpen mégis hasonló. Ahogy a történet végén kiderül, az emberek igazából fiatal tündérek, akik egyelőre még csak egymás nyelvét értik, évmilliók múltán azonban talán megértik majd az állatokat és a növényeket is, és egyszer majd ők is halhatatlanná válnak, mint idősebb „rokonaik”. „Szerettem volna igazságot szolgáltatni az embernek, aki mindenféle tündérprodukcóra képes, méghozzá sokkal kedvezőtlenebb körülmények között, mint egy tündér. Mert a tündér örökké él, vagy legalábbis évezredekig, az ember pedig 50, 60 vagy 70 évig, ha nagyon szerencsés, akkor nyolevanig, és közben mennyi baja van, és mégis milyen csodákra képes a magánéletben, közéletben. A Tündér Lala tündérekről szól, mégis főhajtás nem a varázslatos tündérvilág, hanem a varázslatos embervilág előtt” (Mezei, 1997. 125.). Szabó Magda rendhagyó tündéruniverzumban egyébként mindenki és minden tündér, még a tárgyak és természeti jelenségek is. Ahogy arra Seres József is felhívta a figyelmet, a tárgyak tündéri rangra emelése egyértelműen eltér a klasszikusnak tekinthető tündérmesei világtól, csakúgy, mint az a tény, hogy maga a világ és a benne élő teremtmények is tökéletlenek (Seres, 1966. 378–379.). A tündérkirálynő például rendkívül bizonytalan jellem, aki hagyja magát zsarolni a gonosz varázslón keresztül. Ráadásul az országban módfelett kegyetlen törvényeket is alkalmaznak (az egyik ilyen törvény alapján például az emberi testrészekkel rendelkező tündéreket örökre a föld alá üzik).

Úgyszintén érdekes eltérés, hogy míg a magyar tündérmesékhez kötődő hagyományban igen kedvelt szereplők a rendkívüli képességekkel rendelkező, bátor hősök (Voigt, 1998. 242.), addig a *Tündér Lalában* nincsenek igazán kiemelkedő tetteket végrehajtó, hős karakterek, ahogy gonosz boszorkányok, ártó szellemek, vagy rettenetes képességű szörnyek sem, amelyekkel a hősnék meg kell küzdenie. Ezeknek a jellegzetes karaktereknek a mellőzése a klasszikus tündérmesei tradíciókkal állítható szembe.

Ebből adódóan elmondható, hogy Jablonczay Lenke és Szabó Magda eltérő mértékben merítettek a tündérmesei hagyományból: míg *A boldogság gyűrűjében* számos tradicionális minta megfigyelhető (gonosz varázslények, hőstetteket végrehajtó tündérek, egyszerű jellemábrázolás), addig a *Tündér Lala* sajátos tündérmesei-képletet alkalmaz.

Nyelvezet és szóhasználat

Egy adott mű nyelvezetével nem csak azért érdemes foglalkozni a világépítés vonatkozásában, mert az olvasó elé tárt világ atmoszféráját befolyásolja. A szavak eszközként is szolgálhatnak a szövegvilág sajátosságainak, törvényszerűségeinek ábrázolásában. Szóhasználat tekintetében az egyik legszembeütőbb eltérés a vizsgált szövegek között az idegen eredetű elnevezések terén figyelhető meg. Míg Jablonczay Lenke tünderei kizárólag magyar neveket kaptak (pl. Estike, Hajnalka), addig Szabó Magda a magyar nevek mellett rengeteg latinból származó, valamint mitológiai/történelmi eredetű elnevezést használ. Ilyen név például Jusztin, aki Szabó Magda tündérvilágában a tündértörvények őre. A *Justin* latin eredetű férfinév, jelentése *igazságos, igaz* (ember). A római mitológiában *Justitia* (erasmidia átírással: *Justicia*) az igazság, az igazságszolgáltatás és az erkölcsi erő istennője. Hasonlóan beszédes megnevezést kapott *Citó*, a gyikkirály, akinek neve latinul azt jelenti, „gyorsan, sebesen” – valószínűleg a fűgén szaladó gyíkokra utalva ezzel (Buda, megjelenés alatt). A *Tündér Lalá*ban ráadásul az antik – latin és ógörög – nyelvek használata nemcsak a személynevekre korlátozódik, hanem a történet egyéb tárgyainak és fogalmainak megnevezésére is kiterjed, például a varázslatok és varázsszerek neveire. A különböző patikustermékek (varázsszerek) nevei szinte kivétel nélkül latin eredetűek. Ilyen például a *nonvideor* nevű varázsszer, amelynek hatására láthatatlanná lehet válni. A név az egyes szám első személyű, jelen idejű, passzív alakú latin *videor* szóra fejthető vissza, melynek jelentése „látszodom, látható vagyok”. A szót a *non* (jelentése: „nem, ne”) tiltást kifejező módosítószó előzi meg. A szóösszetétel tehát arra utal, hogy e varázsige használatával nem látszodom, láthatatlan vagyok. Am megemlíthetnénk az *iterum* nevű gyógyszert is. A szó megegyezik a latin *iterum* határozószóval, jelentése: „másodszor, még egyszer, ismét, újra”. A varázsszer hatására értelemszerűen újra emlékezünk arra, amit korábban elfelejtettünk. Szintén latin eredetű a *resziszto* nevű varázsszer, amely révén a történet szerint ellenállóvá válunk mindenféle vadászcelekménnyel szemben. A varázsszer a latin *resisto* igére vezethető vissza, melynek jelentése: „ellenállok, ellenszegülök”. Ebben az esetben is világos a varázsige mögötti „ellenállóvá tenni” jelentéstartalom (Buda, megjelenés alatt).

Ezzel szemben Jablonczay Lenke esetében a varázsgyógyszerek megnevezései magyar szóösszetételek (ilyen például a már említett *láthatatlanító varázsolaj*) (Szabó, 1925b. 5.).

Észrevehető, hogy Szabó Magda az idegen eredetű elnevezésekkel húzza meg a határt a tündérek és az emberek világa között. A latin származású szavak, valamint a mitológiai/történelmi nevek így a fantasztikus világ megeremtésének eszközüvé válnak a regényben. Erről a szépirói technikáról egyébként Kovalovszky Miklós már 1935-ös névtani tanulmányában említést tett: szerinte „a klasszikus nevek valami furcsa, elképzelt világot éreztetnek, amelyben más a való és mások a nevek” (Kovalovszky, 1935. 22.).

A cselekmény hasonlóságai

A világépítés sajátosságai mellett a két mű cselekményét illetően is érdemes összehasonlító elemzést végezni. A történetet alkotó eseménysor, azaz a szüzsé vizsgálata során szinte azonnal számos hasonlóságra bukkanunk: mindkét történet szerint Tündérország fölött királynő uralkodik. Alakjukat nemcsak tisztségük köti össze, hanem az egyedülálló anyaság állapota is. A *Tündér Lalá*ban az olvasó számára egyértelmű, hogy Írisz tündérrálynő a csodafügefától kapta ajándékul kisfiát, akit tíz éve egyedül nevel. Lalának (a tündérrálynőnek) tehát bizonyíthatóan nincsen apja. Jablonczay tündér uralkodónőjének is van egy gyermeke (egy tündér kislány), ám a szöveg egyszor sem tesz említést arról,

hogy a királynőnek van-e férje, így az olvasó számára ő is egyedülálló anyaként tűnik fel.

Mindkét történet egy hatalmas erejű varázstárgy eltűnésével kezdődik. Míg Jablonczay Lenke meséjében egy gonosz zöldmanó a palotába surranva lerántja az alvó Estike tündér ujjáról a boldogság gyűrűjét (Szabó, 1925b. 5.), addig Szabó Magda művében a tündérkirálynő jogara tűnik el (a jogart Lala cseni el anyja szekrényéből, akinek így a jogar nélkül kell megjelennie az államtanácsban). A két tárgy – a gyűrű és a jogar – mindkét műben a hatalmat jelképezi. Funkciójuk is hasonló: boldogságot hoznak birtokosaik számára. A gyűrű már a nevében utal rendeltetésére. A jogar rendkívüli erejére azonban csak akkor derül fény, amikor véletlenül Beához, egy emberkislányhoz kerül: „[Beát] valami olyan édes nyugalom szállta meg, amelyet még sosem érzett, olyan béke, mintha körötte volna mindenki, akit szeret. Figyelte a csöndet, amely körülvette, mint egy burok, s azt érezte, a fájdalom, amely hónapok óta nem hagyta megnyugodni már, egyszerre tovaszállt belőle, mintha valami bezárt, bús madár lett volna, s azt is érezte, hogy nem fog visszatérni többé” (Szabó, 2017. 118.). A hatalmat jelképező varázstárgyak ereje tehát a boldogság, átvitt értelemben így a boldogság maga a hatalom. Bár perdöntő bizonyíték nincsen állításunk igazolására, mégis elképzelhető, hogy édesanyja gyűrűjéről mintázta Szabó Magda a *Tündér Lala* jogarát. A boldogság gyűrűjéről szóló történetet az író valószínűleg gyermekkorában hallotta először édesanyjától, erre utal legalábbis *Für Elise* című önéletrajzi ihletésű regényében: „anyám maga írta tündértörténeteit hallhattam sorra, vagy

rokonairól rögtönzött meséket, bámulatos képzelőereje sodrásának erejét csak később méltányoltam igazán [...]. Anyámtól értesültem, saját meséjéből, hogy a boldogságnak gyűrűje van, le ne lopják a kezemről, ha egyszer én is viselhetem, mert akkor örökre elveszítem a derűt és biztonságot.” (Szabó, 2002. 12.). Az elveszett, majd megkerült varázserejű tárgyak mellett azonban vannak még további érdekes egyezések a cselekményben: ilyen az aranymadár és az óriássas megjelenése. Jablonczay történetében egy aranytollú madárkirály igazítja útba a gyűrű visszaszerzésére törekvő tündéreket, és egy hatalmas sas segíti küldetésük beteljesítését (Szabó, 1925b. 42.). Az aranymadár a *Tündér Lalában* is megjelenik, bár igaz, e változatban sokkal inkább motivikus szerepe van, és csak kevésbé hat a cselekményre (Szabó, 2017. 42.). Mikor Lala a történet elején átszökik az emberek világába, egy Hiló nevű aranymadár figyelmezteti a királyfit, hogy vihar közeleg, így ideje visszaindulnia Tündérországba. A két történetben szereplő

Mindkét történet egy hatalmas erejű varázstárgy eltűnésével kezdődik. Míg Jablonczay Lenke meséjében egy gonosz zöldmanó a palotába surranva lerántja az alvó Estike tündér ujjáról a boldogság gyűrűjét (Szabó, 1925b. 5.), addig Szabó Magda művében a tündérkirálynő jogara tűnik el (a jogart Lala cseni el anyja szekrényéből, akinek így a jogar nélkül kell megjelennie az államtanácsban). A két tárgy – a gyűrű és a jogar – mindkét műben a hatalmat jelképezi. Funkciójuk is hasonló: boldogságot hoznak birtokosaik számára. A gyűrű már a nevében utal rendeltetésére. A jogar rendkívüli erejére azonban csak akkor derül fény, amikor véletlenül Beához, egy emberkislányhoz kerül: „[Beát] valami olyan édes nyugalom szállta meg, amelyet még sosem érzett, olyan béke, mintha körötte volna mindenki, akit szeret.

sas felbukkanása között valamivel nagyobb párhuzam figyelhető meg. Mint említettük, *A boldogság gyűrűjében* egy hatalmas sas segíti a tündéreket küldetésük véghezvitelében. A sas repíti a szereplőket a krokodilusok országán át a zöld manók országáig, majd egészen vissza, Tündérországba. *A Tündér Lalában* Simon, a sas segít lejutni az immár emberré változott Lalának a Végevan-hegy csúcsáról, és egészen az emberek világáig röpíti. Simon segítségével nélkül a szárnya vesztett Lala odaveszett volna a hegyen, így a szereplők mindkét történetben az életüket köszönhetik a megjelenő sasmadárnak, aki lehetővé teszi a határok átjárását, valamint a tündérek segítőjének szerepét tölti be.

Összefoglalás

Hogy Szabó Magda írói munkásságára hatással voltak édesanyja történetei, eddig is köztudott volt, a fenti elemzésben azonban konkrét példákat is hoztunk arra, hogy az írónőt milyen pontokon inspirálhatta Jablonczay Lenke mesevilága. Láthattuk tehát, hogy nemcsak az elképzelt világ megteremtése során támaszkodhatott anyja történetére, hanem a cselekmény megírásakor is áttemelhetett bizonyos elemeket. Annak érdekében azonban, hogy még tisztább és még teljesebb képet kapjunk Szabó Magda unikális mesevilágának létrejöttéről és jellemzőiről, Jablonczay Lenke fennmaradt szövegeit felhasználva érdemes további filológiai vizsgálatokat folytatni.

Buda Villő

Pázmány Péter Katolikus Egyetem,
Bölcsészeti- és Társadalomtudományi Kar,
Irodalomtudományi Doktori Iskola

Irodalom

- Bachelard, G. (2011). *A tér poétikája*. Kijárat Kiadó.
- Buda, V. (megjelenés alatt). Tündér patika – névtani megfigyelések Szabó Magda Tündér Lala című művéből. *Filológia*.
- Gavins, J. & Lahey, E. (2016, szerk.). *World building. Discourse in the Mind*. Bloomsbury. DOI: 10.5040/9781474295444
- Jablonczay, T. (2017). Szabó Magda meséi – Egy vándorkiállítás margójára. *Debreceni Szemle*, 25(4), 439.
- Kovalovszky, M. (1935). *Az irodalmi névadás*. Magyar Nyelvstudományi Társaság.
- Mezei, A. (1997.). Akik a gyermekeknek írnak. In Aczél, J. (szerk.), *Ne félj! Beszélgetések Szabó Magdával*. Csokonai. 123–125.
- Seres, J. (1966). Szabó Magda: Tündér Lala. *Jelenkor*, 9(1), 378–380.
- Szabó, E. (1925a). A boldogság gyűrűje. *Egyetértés*, 7(83), 4–5.
- Szabó, E. (1925b). A boldogság gyűrűje. *Egyetértés*, 7(85), 5–6.
- Szabó, E. (1925c). A boldogság gyűrűje. *Egyetértés*, 7(90), 4–5.
- Szabó, M. (2002). *Für Elise*. Európa Könyvkiadó.
- Szabó, M. (2016). *Ókút*. Jaffa Kidó.
- Szabó, M. (2016). *Sziget-kék*. Móra Könyvkiadó.
- Szabó, M. (2017). *Tündér Lala*. Móra Könyvkiadó.
- Varga, B. (2017). *A siker tintája. Kalandos lépések az írói karrier útján*. Könyvmolyképző Kiadó.
- Voigt, V. (1998). Mese – A mese felfedezése. In Voigt Vilmos (szerk.), *Magyar folklór*. Osiris Kiadó. 242.

Absztrakt

Szabó Magda több önéletrajzi ihletésű művében (például az *Ókúrban* vagy a *Für Elise*-ben) is utalt rá, hogy édesanyja, Jablonczay Lenke maga is publikáló író volt, akinek kiterjedt fantáziavilága jelentős hatást gyakorolt meseregényeire, és aki nélkül sem a *Tündér Lala*, sem a *Sziget-kék*, sem a *Bárány Boldizsár* nem jöhetett volna létre. Ennek ürügyén szinte tolakodóan merül fel a kérdés, hogy vajon Szabó Magda milyen konkrét esetekben hagyatkozott édesanyja mesevilágára, milyen meghatározó elemeket és motívumokat emelt át a történeteiből, és vajon összességében mennyire támaszkodott az író az édesanyja által teremtett „családi mitológiára” egyedülálló meséinek megalkotásakor. A jelen tanulmányban Szabó Magda 1965-ben megjelent *Tündér Lala* című meseregényét hasonlítom össze édesanyjának *A boldogság gyűrűje* című történetével, amely 1925-ben jelent meg folytatásokban a debreceni *Egyetértés* című politikai napilapban. Munkám során tehát azt vizsgálom, hogy a két mű között milyen egyezések állnak fenn. Ehhez a világépítés (*world building*) és a történet, azaz a cselekmény jellegzetességeit helyezem előtérbe. E fő szempontok alapján sorra veszem a művekre vonatkozó világépítési eszközöket (a térhasználatot, az államformát, a két világot benépesítő fajok diverzitását, a tudományközpontú világszemlélet mibenlétét, a nyelvezet- és szóhasználatot), valamint a cselekmény egybecsengő momentumait. Megállapítom, hogy Szabó Magda nemcsak az elképzelt világ megteremtése során támaszkodhatott anyja történetére, hanem a cselekmény megírásakor is áttemelhetett bizonyos elemeket.

Kulcsszavak: Szabó Magda, Jablonczay Lenke, összehasonlítás, tündérmese, világépítés, családi mitológia